

VODENJE VODE: HODINAR PO VODNIH POTEH SEČOVELJSKIH SOLIN

Fontanigge in Lera, 25. in 26. april 2024

Hodinar po vodnih poteh Krajinskega parka Sečoveljske soline (v nadaljevanju KPSS), zasnovan na hoji in pisanju kot skupnostnima raziskovalnima metodama, smo izvedli v okviru temeljnega znanstvenoraziskovalnega projekta *Zrno soli, kristaliziranje sobivanja: solinarstvo kot izkustvena okoljska modrost*, ki ga na ZRS Koper izvajamo v sodelovanju z ZRC SAZU.¹ Izvajanje hodinarjev vključuje utelešeno raziskovanje pokrajin in etnografijo hoje, kar raziskavi omogoča izkustveni uvid v raziskovane teme.² Ob izvajanju projektnih hodinarjev se osredinjamo na utemeljevanje solinarstva kot izkustvene okoljske modrosti in iskanje okoliščin, primerov in izkušenj, ki temu pritrjujejo ali nasprotujejo. Svojo raziskavo vpenjamo v filozofijo elementov, pri čemer sledimo misli, da se štirje osnovni elementi, voda, zrak, ogenj in zemlja, v solinarski dejavnosti skupnostno kristalizirajo v nov material, kristal, to je – sol. Naš prvi projektni hodinar si je za vodnico izbral vodo. *Hoja-z-vodo* je bila osrednja metoda našega terenskega raziskovanja. Voda nam je pripovedovala o prostoru, solinarski dejavnosti, solinarski dediščini, svojih sokrajanin in sopedivalkah in drugem, česar še nismo poznali. Ker smo morali za učinkovito izvedbo hodinarja pred tem dobro poznati časovnico hoje po vodnih poteh, sem se kot vodja projekta v mesecih pred izvedbo lotila spoznavanja poti po nasipih ob solinskih kanalih in drugih vodnih območjih. V spremstvu solinarjev oziroma vodarjev,³ ki prostor dobro poznajo, sem obhodila večino območij izhlapevanja na Leri (severni del KPSS) in nekatere nasipe treh vodnih kanalov na Fontaniggah (južni del KPSS). Ob tem sem

ugotavljala, da vseh solinskih kanalov v dveh dneh ne bo mogoče prehoditi. Zato sem se morala posvetiti ustrezni izbiri potencialno tudi krožne trase (gl. Sliko 1). Prepredenost poti in nedostopnost nekaterih območij sta vodili v postopno izrisovanje potencialne hodinarske poti, ki bi nas najboljše uvedla v raziskovano solinarsko dejavnost in vlogo vode v njej. Priprava je zajemala tudi proučevanje literature o hodinarjih in solinarstvu ter drugih relevantnih temah, izbiro hodinarske ekipe, razdelitev delovnih nalog, logistične priprave in oblikovanje raziskovalnega vprašanja, na kar so bistveno vplivale prav prehojene poti med pripravami. Osredinjanje okoli elementa vode je namigovalo, naj bo vodno tudi vodilno raziskovalno vprašanje, a obenem tudi vodeno in vodeno: *Kaj dela voda? Oblikovali smo tudi nekaj podvprašanj o vodi: Kaj nosi, kaj odnaša? Kako se nosi, kako se obnaša? Kako se voduje, kako vodi?* Hodinarsko skupino smo sestavljali trije člani in ena članica projektne skupine ter dva solinarja. Ker dva člana skupine ne govorita slovensko, je večina komunikacije potekala v angleškem jeziku.

Nekaj dni pred izvedbo smo dobili vremensko napoved: »Trenutna vremenska napoved za četrtek, 25. 4., in petek, 26. 4., predvideva vsaj nestabilno vreme, če ne celo dež. [...] Predvidena temperatura bo med 7 in 17 stopinj Celzija.« Nekateri smo se na mokre vremenske razmere pripravili bolj, drugi manj, a nas kljub temu pršenje, ki nas je pozdravilo ob vходу v Fontanigge, kjer smo se sestali v zgodnjih jutranjih urah, ni odvrnilo od poti ob reki Dragonji, ki predstavlja južno in zahodno mejo parka. Skupina se je namreč zedinila, da je deževno vreme več kot ustrezno za vodi posvečen hodinar.

Prvi del poti, prehojeni ob Dragonji, smo namenili uvodnemu spoznavanju voda v solinah. Pripravil ga je projektni sodelavec Matjaž Kljun (ZRS Koper in ZVKDS), ki je še kot študent delal na muzejskem solinarskem fondu na Fontaniggah. Izmenjava splošnih informacij se je izkazala za izjemno koristno, celotna hodinarska skupina je tako pridobila poenotene informacije o vodah v parku ter se seznanila s specifično solinarsko terminologijo. Zapustili smo makadamsko pot ter se proti vzhodu odpravili po nasipu, ki ločuje vodni območji – v KPSS ju imenujejo »Rakci« ter »Mala lama« – ter tako prišli do najdaljšega kanala na Fontaniggah, imenovanega Pichetto. Okrepljeni dež nam je omogočil, da na lastnih stopalih izkusimo moč in težo solinskega blata, obenem pa smo na poti ob kanalu Pichetto lahko opazovali še ruševine solinarskih hiš. Po

1 Več informacij o omenjenem projektu ponuja spletna stran: <https://www.zrs-kp.si/projekti/nacionalni-projekti/zrno-soli-kristaliziranje-sobivanja/>. Pričujoči prispevek je prav tako nastal kot rezultat dejavnosti omenjenega projekta, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS J6-50196).

2 Po navedbi *Sprotnega slovarja slovenskega jezika* (dostopnem 5. 3. 2025 po spletnem portalu *Fran.si*) je hodinar »seminar, raziskovalno srečanje, ki se izvaja kot pohod med izbranimi točkami«, katerega ena izmed idej je »brisanje hierarhijskih med teorijo in praks«. Za dodatne teoretske uvide v hodinarje gl. Rogelja Caf in Ledinek Lozej (2021) in Shepherd (2023).

3 Sodobno solinarstvo izvajajo solinarji, ki svoje delo opravljajo na solinarskih poljih, tj. fondih, kjer skrbijo za kristalizacijske bazene in pobirajo sol. Vodarji so odgovorni za dovajanje vode na solinarske fonde, kar pomeni, da uravnavajo kroženje morske vode po celotnem območju izhlapevanja na Leri, ki obsega vsaj sedemkratno površino kristalizacijskega območja.

* Maja Bjelica, znanstvena sodelavka, ZRS Koper, Inštitut za filozofske in religijske študije, maja.bjelica@zrs-kp.si.

Beleženje časovnic hoje med pripravami na hodinar (foto: Maja Bjelica, 24. 4. 2024).

najbolj blatni poti hodinarja smo nadaljevali proti zahodu, tokrat po nasipu, ki ločuje vodni območji »Mala lama« in »Velika lama«, in prišli do Muzeja solinarstva ob kanalu Giassi. V muzeju nas je pričakal kustos, zgodovinar Flavio Bonin, nam predstavil tamkajšnjo etnološko zbirko ter pripravil predavanje o zgodovini lokalnega solinarstva (gl. Sliko 2). S pomočjo razstavnih panojev nam je pojasnil zgodovinske spremembe pretokov Dragonje in Drnice (imenovane tudi kanal Grande, ki ločuje območji Lere in Fontanigg) ter drugih solinskih kanalov (gl. Sliko 4). Z idejno zasnovo nastanka muzeja pred dobrimi tridesetimi leti in nekdanjim izvajanjem prostovoljskih solinarskih taborov nas je seznanil projektni sodelavec Primož Pipan (ZRC SAZU), ki je tabore vodil še kot študent geografije. Po obisku muzeja smo se s hodinarsko skupino odpravili po nasipu ob kanalu Giassi, kjer so na nekaterih mestih nameščene zapornice, t. i. *calio*, ki dovajajo vodo v kanal, iz njega pa na vodna območja (gl. Sliko 3). Ob koncu kanala, na nasipu, ki ga ločuje od morja, smo se seznanili z mehanizmom tamkajšnjih zapornic, ki v kanalu uravnavajo vodostaj. Znova smo se usmerili proti vzhodu, obšli kanal Curto (iz it. ‚kratek‘), ki danes ni več povezan z morjem, ter nato znova prišli do kanala Pichetto, na katerem je danes nameščena modernizirana zapornica, s katero uravnavajo dovod morske vode na celotnem območju Fontanigg. Zaradi časovne stiske poti nismo nadaljevali ob Pichettu, temveč smo se ob morskem nasipu vračali proti zahodu, mimo kanalov Curto in Giassi, vse do izliva Dragonje, kjer naj bi po pričevanjih nekoč stala nekakšna carinarica, ki je preverjala odvoz soli. Med krajšim postankom

Pogovor o zgodovini solinarstva z dr. Flavio Boninom v razstavnem prostoru Muzeja solinarstva (foto: Mitja Petronio, 25. 4. 2024).

smo se ob tem stičišču voda predali filozofiji elementov, v katero nas je respiratorni filozof in projektni sodelavec Petri Berndtson (ZRS Koper) uvedel s pomočjo navedb misli o vodi filozofa Gastona Bachelarda. Med hojo smo se večkrat prepustili tovrstni kontemplaciji ter se tako tudi zavestno vračali k raziskovalnim vprašanjem o izbranem elementu ter ugotavljali, da so kompleksnejša, kot se zdi ob prvem vtisu.

Hojo smo po rečnem nasipu nadaljevali navzgor po toku Dragonje in se znova znašli na območju muzeja, kjer nam je hodinarski sopotnik Mitja Petronio (solinar na najemniškem fondu na območju Lere) – kot solinar je bil sprva zaposlen v podjetju Soline, nato v muzeju – razložil upravljanje voda na solinarskem muzejskem fondu, ki je bilo v rabi v času njegove zaposlitve v muzeju. Predstavil nam je zahtevnost tovrstnega dela, ki je od solinarja zahtevala odpiranje in zapiranje od fonda oddaljenih zapornic, ki so mejile na različna vodna območja, kar je obenem zahtevalo tudi veliko hoje. Po vrnitvi v muzej smo se s pomočjo razstavljenih skice podrobneje seznanili še s kroženjem slane na samem muzejskem fondu. Ugotavljali smo, da so nekdanji solinarji svojo večino dovajanja ustrezne količine morske vode na solinarski fond usvojili predvsem s stalnim ponavljanjem. To je bil edini način za spoznavanje podrobnosti izvajanja njihovega dela, na primer z vodostajem v *kavedinih* (solinarskih bazenih), s pretokom specifičnih *bokel* (manjših zapornic na fondu), s predvidevanjem količine izhlapevanja vode in podobnim.

Polni novih informacij in v spremstvu bolj vedrega vremena v primerjavi z jutranjim smo se iz muzeja – znova ob Dragonji, kjer smo srečali nutrijo – odpravili proti izhodu KPSS. Zadnji del hodinarske krožne poti prvega dne smo prehodili po nasipu, ki ločuje območji »Pred rakci« in »Alto«. Med hojo po nasipu smo se osredotočili na poslušanje, ob tem pa prepoznavali zvoke vetra in vode. Nekatere je presenetil tudi zvok stopanja po blatu nič hudega

Spoznavanje mehanizma vodne zapornice, t. i. *calio*, ob kanalu Giassi (foto: Maja Bjelica, 25. 4. 2024).

Caserma ob območju »1. izhlapevanja« (foto: Maja Bjelica, 26. 4. 2024).

slutečega laboda, katerega večerni mir smo nehote skalili s svojim mimohodom. Pot smo nadaljevali po mostovžu, se znova srečali s kanalom Pichetto ter z nekaj ruševinami in pticami, ki so se odpravljale k počitku.

Večerni del hodinarja smo po odlični večerji in krajšem počitku namenili razpravi in obravnavi literature na temo solinarstva, hodinarja, filozofije elementov in podobnega. Obenem smo se osredotočali na pisanje, del hodinarja je namreč tudi pis(a)no izražanje. Dogovorili smo se, da zapis o hodinarju pripravimo v enem mesecu, ga oblikujemo v maternem jeziku ter šele nato prevedemo v vsem skupni angleški jezik.

Drugi hodinarski dan smo namenili *hoji-z-vodo* na območju Lere, kjer se izvaja večina sodobne solinarske dejavnosti na Slovenskem. Tokrat nas ni spremljal dež, temveč sramežljivo spomladansko sonce. Najprej smo prečkali kanal Sv. Jerneja, ki predstavlja severovzhodno mejo KPSS. Hojo smo nadaljevali po mostovžu vzdolž območja »1. izhlapevanja«. Mostovž vodi do razstavne galerije Caserma (gl. Sliko 4), ki je bila nekoč namenjena nadzoru iznosa soli, danes pa gosti trgovino podjetja in razstavni prostor. Na tej točki sem članom hodinarske skupine s pomočjo zemljevida z izrisanimi vodnimi območji poskušala pojasniti kroženje vode na Leri, kar sem raziskovala med pripravami. Kljub izrisu smo ugotovili, da je kompleksnost vodnega kroženja teoretsko težko doumljiva – upali smo, da ga bomo bolje razumeli z dejanskim sledenjem vodi. Zato smo se odpravili po nasipu, ki območje izhlapevanja »Mezzana« ločuje od kanala Lera; ta je osrednji dovodni kanal za slano vodo celotnega območja. Prispeli smo do t. i. »vrat«, kjer mehanske zapornice kanal ločujejo od morja in uravnavajo dotok morske vode. Srečno naključje nam je omogočilo opazovanje odpiranja zapornic, malo za nami je na vrata namreč prišel dežurni vodar, ki nam je prijazno dovolil opazovati njegovo delo (gl. Sliko 5). Ugotovili smo, da bodo z namenom vnosa zadostne količine vode za

rabo tistega dne vrata ostala odprta vsaj nekaj ur, takrat se bo vodar vrnil in jih zaprl.

Pot smo nadaljevali na drugem bregu kanala Lera, ob območju »Piccia«, kjer smo znova lahko proučevali zapornice (*calio*). Na območje kristalizacije smo prišli po mostovžu, namenjenemu sezonskim obiskovalcem Thalasso Spa Lepa Vida. Postali smo na bližnjih solinarskih fondih, raziskovali tamkajšnji pretok voda iz poslužnice (t. i. *vaške*) preko kanalov v *kavedine*, sistem zapornic in podobno. Vodne pretoke nam je pojasnil solinar Vianney Lefebvre, s katerim smo opazovali tudi dolivanje voda v *kavedine* na solinarskem fondu, za katerega je skrbel ta dan (gl. Sliko 6). Po opravljenem delu in krajšem počitku smo pot nadaljevali po drugem mostovžu Lepe Vide, ki vodi do kanala Grande (iz it. ‚velik‘, sicer potok Drnica). Ta razdvaja območji Lere in Fontanigg, zaradi svoje odprtosti na morje dovoljuje pomorski promet manjših plovil, za svoje treninge pa ga uporablja tudi lokalni veslaški klub. Med vračanjem v notranjost solin smo ob kanalu lahko opazovali zanimiv pojav, t. i. *gattolar*, mesto, kjer si voda pot v kanal utira skozi nasip. Omenjeni pojav smo lahko opazovali zaradi takratnega nizkega vodostaja zbirnega vodnega kanala, ki vodi od območja Piccia na območje črpalk, od koder v solinarski sezoni slano vodo z zvišano koncentracijo preusmerjajo na območje, imenovano »2. izhlapevanje«. Pot ob kanalu Grande nas je privedla do skladišč, pakirnice in uprave podjetja Soline, kjer smo si ogledali Multimedijski center za obiskovalce KPSS. Najbolj nas je zanimala maketa s prikazom kroženja vode. Da bi ga bolje spoznali, smo se povzpeli na razgledno ploščad in s prostim očesom in z nekaj domišljije spremljali pot vode.

Da bi odkrili dejanske povezave med vodnimi območji, smo se naslednjih nekaj ur potikali ob kanalu Lera in njegovi okolici. Prehodili smo rob območja 1. izhlapevanja in prispeli na območje 2. izhlapevanja, kjer smo opazovali »vodno križišče«. Tu se vode pretakajo iz 1. na 2. izhlape-

Vodar na »vratih« odpira glavno zapornico za dovod morske vode v kanal Lera (foto: Maja Bjelica, 26. 4. 2024).

vanje (gl. Sliko 7), od tod naprej pa se zbirajo in ob doseganju višje slanosti usmerjajo na območje 3. izhlapevanja. To smo lahko opazovali ob vračanju po drugi strani kanala Lera, kjer morska voda doseže najvišjo koncentracijo, nato pa je preusmerjena v zbirne kanale, ki vodo dovajajo na območje kristalizacije, in sicer najprej v poslužnice, t. i. *vaške*, ki so osrednji rezervoarji slanice posameznih solinarskih fondov. Od tam se odpadne vode stekajo v zbirni kanal Lido (tudi Lidon), od koder jih prečrpavajo nazaj v morje oziroma v kanal Grande. Tako je vodni krog sklenjen.

Poskus dojemanja zagonetnosti kroženja solinskih voda in telesna izčrpanost po večurni hoji sta botrovala utrujenosti hodinarske skupine. Kljub temu smo se strinjali, da se je trud izplačal, uspeli smo si razjasniti marsikatero skrivnost o vlogi voda v solinarski dejavnosti. Hodinar nam je s pomočjo izkustva prostora in dejavnosti, z deljenjem misli, razmišljanj, pomislekov in premislekov, s pogovori in poslušanjem omogočil skupno raziskovanje. Skupaj smo izkušali spremembo doživljanja solinarstva. Vsak od nas je prevzel določeno vlogo razširjanja vedenja o solinarstvu, bodisi izkustvenega bodisi pojmovnega.

Svoja izkustva smo po končanem hodinarju med seboj delili z zapisanimi besedami, s skicami, povedmi, z esei in drugimi izraznimi sredstvi. Po mesecu dni smo si svoje zapise izmenjali in se nato, še mesec dni pozneje, 27. junija 2024, znova sestali kar na solinarskem fondu, kjer je potekala priprava na sezono. Ponovno smo razpravljali o izkušnjah, ki nam jih je omogočil hodinar (gl. Sliko 8). Ugotovili smo, da je prav izpostavljenost prostoru, *bivanju*-z, omogočila izkušnjo in utelešanje slednjega, kar je močno vplivalo na naše dojemanje solinarstva. Na nas je posebno močan vtis pustilo kroženje voda, in to ne zgolj zaradi njegove kompleksnosti, temveč tudi zaradi dejstva, da voda v solinah venomer potuje in na poti pušča sledi (v obliki mineralov in drugih elementov) ter tako omogo-

Seznajanje s postopkom dolivanja vode na solinarskem fondu (foto: Maja Bjelica, 26. 4. 2024).

ča solinarsko dejavnost. Ta je na tem območju prisotna že stoletja, mi pa smo (bili) del te zgodbe. Poglobljali smo raziskovalna vprašanja: *kako je voda voda?* Kateri procesi vodo delajo vodo? Ali je morda »vodovanje« mogoče razumevati kot neskončno pretočnost, premikanje, gibanje? Opazili smo tudi raznolikost svojih zapisov, zanimivo je bilo dobiti vpogled v doživljanje vsakega od nas s pomočjo njenega oz. njegovega zapisa. Nekateri smo oblikovali bolj strokoven zapis, drugi bolj umetniški oziroma poetičen, nekateri smo beležili poglobljanje lastnega izkustva solinarstva oziroma se spraševali, na kaj vse si moramo še odgovoriti, da bi poznavanje solinarstva še obogatili. Poudarili smo tudi dragocenost deljenja tovrstne raznolikosti oziroma možnost razpravljanja o njej, saj je prav tisto, kar uspemo deliti med seboj, najgloblje doživeto, čeprav ostaja v okvirih subjektivnega izkustva.

Udeleženci in udeleženka hodinarja se iskreno zahvaljujemo vsem, ki so nam omogočili to izkušnjo: ustanovam, ki delujejo na območju Sečoveljskih solin – Krajinskemu parku Sečoveljske soline in podjetju SOLINE, Pridelava soli, d. o. o., ter Pomorskemu muzeju – Museo del mare »Sergej Mašera« Piran/Pirano, predvsem pa posameznikom in posameznicama, ki so pripomogli k izvedbi hodinarja – Matjažu Zimermanu in Gregorju Zimermanu, ki sta nam med pripravami na hodinar razkazala različna območja izhlapevanja na Leri, Diegu Lazarju, ki je omogočil uvid v solinarske vodne režime na Leri ter omogočil dostop na teren, Iztoku Škorniku, ki je omogočil raziskovanje vodnih režimov na Leri in Fontaniggah, Zali Dimc, ki je dovolila uporabo zemljevidov območja, objavljenih v njeni magistrski nalogi (Dimc 2023), Flaviu Boninu, ki nas je sprejel v Muzeju solinarstva in uvedel v njegovo zgodovino, navsezadnje tudi Nejcu, ki nam je dostavil pitno vodo na Fontanigge, ter Ireni, ki je za nas pripravila odlične bubiče, kruh in piškote.

Veselimo se nadaljnega sodelovanja!

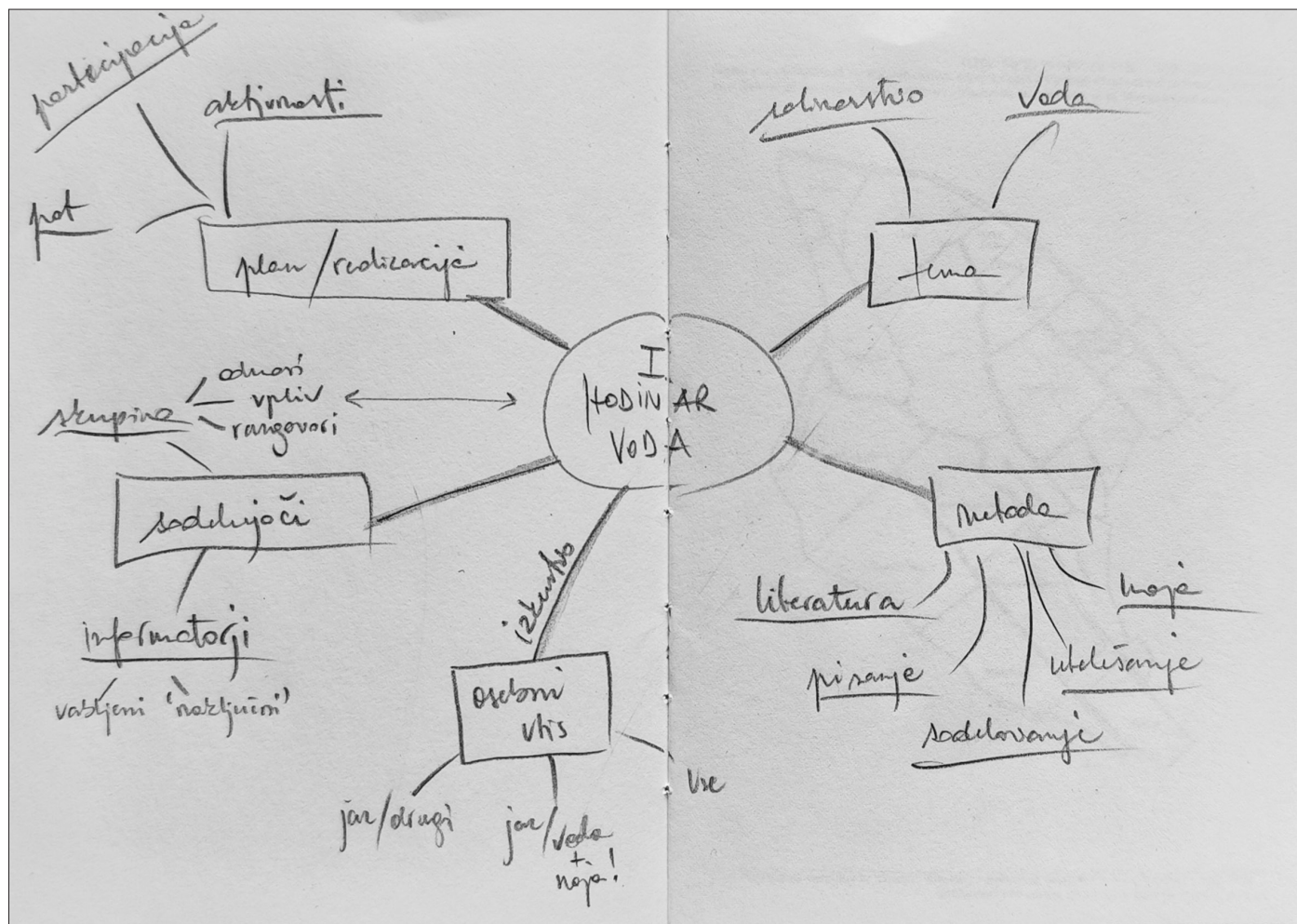
Zbirna kanala med območjema »1. in 2. izhlapevanja« na Leri (foto: Maja Bjelica, 26. 4. 2024).

Viri in literatura

DIMC, Zala: *Predlog rekonstrukcije solnih fondov na Fontanigah*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, 2023.

ROGELJA CAF, Nataša in Špela Ledinek Lozej: Hodim, pišem, raziskujem: refleksija hoje in pisanja v etnološkem in antropološkem raziskovanju. *Etnolog* 31, 2021, 67–86.

SHEPHERD, Nick: Walking as Embodied Research: Coloniality, Climate Change, and the 'Arts of Noticing'. *Science, Technology & Society* 28/1, 2023, 58–67.

Miselni vzorec na temo hodinarja (foto: Maja Bjelica, 16. 5. 2024).